

Jan Chłosta

Tradycje "Gazety Olsztyńskiej" po roku 1945

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 555-562

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Chłosta

Tradycje „Gazety Olsztyńskiej” po roku 1945

W prezentowanym artykule interesować nas będą następujące zakresy tematyczne: a) próby wznowienia „Gazety” bezpośrednio po zakończeniu II wojny i przedstawienie czasopisma, które autentycznie nawiązywało do profilu „Gazety”; b) dokonanie analizy tego, co dotąd napisano o „Gazecie Olsztyńskiej”; c) omówienie działań podjętych w celu upamiętnienia pisma Pieniężnych.

Zamysł wznowienia po zakończeniu II wojny „Gazety Olsztyńskiej” pojawił się już w maju 1945 r. Łączył się on ze zmianą tytułu organu Zarządu Okręgowego Stronnictwa Ludowego „Głosu Ziemi”. Wydawcy „Głosu” uzyskali ponoć zgodę Wandy Pieniężnej, wdowy po ostatnim redaktorze i właścicielu „Gazety”, na przejęcie tytułu. Przedsięwzięcie to nie doczekało się realizacji. Nikt jednak nie podał powodów zaniechania tej inicjatywy. Można się tylko domyśleć, że Wanda Pieniężna, przystając na wznowienie „Gazety Olsztyńskiej”, pragnęła zachować także motto: „Ojców mowy, ojców wiary, brońmy zgodnie młody stary” oraz „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”, a to nie było do przyjęcia przez ówczesny Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy i Widowisk¹.

Inną próbę wznowienia „Gazety Olsztyńskiej” trzeba łączyć z projektem wydawania własnego pisma przez Polskie Stronnictwo Ludowe. Rozmowy na ten temat prowadził z Wandą Pieniężną Władysław Wach, który przystał na zachowanie winiety gazety sprzed 1939 r.² Również ten zamiar spotkał się z negatywnym stanowiskiem Wojewódzkiego Biura Kontroli Prasy i Widowisk.

Reaktywowanie „Gazety Olsztyńskiej” zalecał w 1946 r. Zarząd Okręgu Polskiego Związku Zachodniego. Tę kwestię ujęto w uchwale Kongresu Autochtonów z Ziemi Odzyskanych, w której czytamy: „Szczególną rolę w życiu narodowym odegrała prasa polska. Wznowienie tej prasy byłoby świadectwem ciągłości życia polskiego na Ziemiach Odzyskanych. Równocześnie prasa stanowiłaby wspólną płaszczyznę porozumienia wszystkich ośrodków społecznych na Ziemiach Odzyskanych. — Fakt wznowienia »Opolskich« przyjmuje Kongres z prawdziwą satysfakcją. Podobnie należałoby wznović »Gazetę Olsztyńską«, »Mazura«³.

Oba apele nie spotkały się z żadnym odzewem. Dopiero w końcu 1952 r. rozpoczęto wydawanie pisma, a właściwie dodatku do dziennika, który przez pierwszych osiem lat nie przez zapożyczenie tytułu, lecz profil i podjęte tematy

---

1 B. Łukaszewicz, *Prasa informacyjno-polityczna Warmii i Mazur 1945—1975*, Warszawa 1982, s. 62.

2 B. Łukaszewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Warmii i Mazurach w latach 1945—1947*, Olsztyn 1991, s. 55.

3 B. Łukaszewicz, *Prasa informacyjno-polityczna*, s. 64.

upodobnił się do „Gazety Olsztyńskiej”. Było nim „Słowo na Warmii i Mazurach”, sobotnio-niedzielną wkładką do „Słowa Powszechnego”. Pismo wiązało z dziennikiem Pieniężnych ludzie, uprzednio drukujący swoje artykuły w „Gazecie Olsztyńskiej”, m.in. Michał Lengowski, który od 1890 r. publikował na jej łamach swoje wiersze. Lengowski poza wspomnieniami o kontaktach z „Gazetą” napisał nawet wiersz *Od „Gazety Olsztyńskiej” do „Słowa na Warmii i Mazurach”*⁴. Alojzy Śliwa, także poeta, debiutował w „Gazecie” w 1910 r. *pobudką wyborczą*, pisał w „Słowie” felietony w gwarze warmińskiej w cyklu „Kuba spod Gietrzwałdu gada”, wzorowane na gadkach „Kuby spod Wartemborka”, których autorem w większości był Seweryn Pieniężny junior. Już w pierwszym numerze „Słowa na Warmii i Mazurach” Śliwa napisał: „Wy starsze Warmijoki pamientata pewnikam Kube spod Wartemborka jek lon od 1920 roku aż do wojny pięknie godo! i jek my wszyscy sia na to godanie doczekać nie mogli”⁵. W 1958 r. upominał się o upamiętnienie miejsca, w którym stał budynek „Gazety Olsztyńskiej”⁶. Pisywała w „Słowie” Maria Zientara-Malewska, która debiutowała w „Gazecie” w 1920 r. wierszem *Pory roku* i była pracownikiem „Gazety”. W „Słowie” drukowano też artykuły Emilii Sukertowej-Biedrawiny.

„Słowo na Warmii i Mazurach” było pismem redagowanym przez katolików. W każdym numerze zamieszczano rozmyślenia na tematy religijne. Ważnym działem były artykuły omawiające wydarzenia historyczne, w tym także te wiążące Warmię z Rzeczpospolitą. Tak jak w „Gazecie Olsztyńskiej” drukowano fragmenty prozy Sienkiewicza, Żeromskiego, Kraszewskiego, chcąc w ten sposób prostego czytelnika zapoznać z literaturą polską. Dokonywano również przedruków tekstów z dawnej „Gazety”, m.in. ks. Walentego Barczewskiego i Andrzeja Samulowskiego. W „Słowie” ukazało się wiele publikacji o dawnej „Gazecie Olsztyńskiej”. Szczególne znaczenie miała akcja kompletowania roczników pisma Pieniężnych podjęta przez zespół redagujący w 1972 r. w dwudziestolecie istnienia „Słowa”. Dzięki tej akcji zebrano 850 egzemplarzy, w tym 429 numerów samej „Gazety Olsztyńskiej”, 302 dodatków — „Gościa Niedzielnego” i „Gospodarza” oraz 119 numerów „Życia Młodzieży”⁷. Wiele z tych egzemplarzy to numery unikalne. W większości zostały one zakupione przez Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego oraz Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

Przejęcie tytułu „Gazeta Olsztyńska” przez organ Komitetu Wojewódzkiego PZPR „Głos Olsztyński” 6 kwietnia 1970 r. odbyło się bez wcześniejszych

4 Słowo na Warmii i Mazurach (dalej: Słowo), 1956, nr 45 z 3—4 XI.

5 *Kuba spod Gietrzwałdu gada*, Słowo, 1952, nr 1 z 20—21 XII.

6 A. Śliwa, *Kuba spod Gietrzwałdu gada*, Słowo, 1958, nr 50 z 13—14 XII. Autor felietonu protestował również przeciwko umieszczeniu szaletu w pobliżu miejsca, gdzie znajdowała się siedziba „Gazety”. Mieszkając w latach międzywojnia w Poznaniu, nie wiedział, że w tym samym miejscu przed rokiem 1939 znajdował się szalet. W sprawie tej wystąpił z interpretacją na sesji Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie Feliks Barabasz oraz nieskutecznie interweniował były przewodniczący Prezydium WRN Juliusz Malewski. Temat ten podjęto w „Słowie” jeszcze raz (1959, nr 6 z 14—15 I), kiedy w podpisie pod zdjęciem dawnego budynku „Gazety Olsztyńskiej” napisano: „O sprawie tej i wyrazach oburzenia, z jakim spotkał się ten projekt wśród Warmiaków i Mazurów, pisaliśmy już w jednym z numerów wkładki. Dziś o tej nieprzyjemnej sprawie przypominamy jeszcze raz nie dlatego aby ją trząść, lecz z apelem do władz miejskich o zmianę decyzji. Tego domagają się czytelnicy, od których otrzymujemy w tej sprawie wiele listów”.

7 Kompletujemy „Gazetę Olsztyńską” 1886—1939. Zakończenie akcji, Słowo, 1973, nr 30 z 15—16 XII.

zapowiedzi. W komentarzu Jerzego Szymańskiego, ówczesnego redaktora naczelnego „Głosu”, (już pod zmienionym tytułem), znajdujemy takie oto zdania: „»Gazeta Olsztyńska« będzie kontynuować 19-letnią działalność publicystyczną „Głosu Olsztyńskiego”, a równocześnie będzie bezpośrednio nawiązywać do tradycji prasy polskiej, ukazującej się przed wojną na terenie b. Prus Wschodnich, w szczególności do gazety od której przejęła swoją nazwę. — — »Gazeta Olsztyńska« jest drukowana na nowoczesnych maszynach w nowym obiekcie Olsztyńskich Zakładów Graficznych. — — Nasza gazeta służyła zawsze partii i społeczeństwu i w tej służbie pragniemy nadal jak najlepiej pracować”⁸.

Było to ewidentne zawłaszczenie tytułu, ale nikt wówczas przeciwko temu nie zaprotestował. Nie żyła już Wanda Pieniężna (zmarła w roku 1967), a mieszkające poza Olsztynem córki ostatniego wydawcy nie przejawiały zainteresowania całą sprawą.

W 1975 r. zamiast określenia „Organ” umieszczono w podtytule „Dziennik KW PZPR”. W 1986 r. po uroczystościach stulecia „Gazety Olsztyńskiej”, w numerze z 30 kwietnia—1 maja do czołówki tytułowej po raz pierwszy wprowadzono informację: „Pismo istnieje od 1886 roku”, obok wciąż znajdującego się w podtytule: „Dziennik KW PZPR” oraz hasła „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się”. Przeciwno temu zapisowi, a właściwie przeciwko przejęciu tytułu, 25 czerwca 1989 r. zaprotestowało siedmioro olsztyńskich dziennikarzy. W trzypunktowym tekście zwrócili uwagę na zawłaszczenie tytułu w 1970 r., domagali się „położenia kresu temu nadużyciu przez przywrócenie prawdy i zwrotu tytułu »Gazeta Olsztyńska« historii oraz społeczeństwu obywatelskiemu, które posiada prawo dziedziczenia tej historii”⁹. Rozgłos sprawie nadał przede wszystkim dwutygodnik „Posłaniec Warmiński”. Temat rozwinął w trzech felietonach Bohdan Kurowski¹⁰. Zabrali też głos czytelnicy, w tym prof. dr hab. Tadeusz Oracki, który w całej rozciągłości solidaryzował się z protestem dziennikarzy¹¹. Prof. Janusz Jasiński natomiast w obszernym artykule zatytułowanym *Gazeta Olsztyńska 1886—1939 polska, katolicka, antysocjalistyczna* wskazał, jak bardzo w tych trzech zakresach profil przedwojennej „Gazety” odbiegał od „Głosu Olsztyńskiego” i współczesnej „Gazety”. W drugiej części tekstu zwracał uwagę na uwikłania „Głosu” w system stalinowski. Autor w zakończeniu pisał: „Może ktoś zarzucić, że wybrałem najbardziej jaskrawe przykłady, a nadto powinienem rozumieć ówczesne sytuacje polityczne, a zwłaszcza to, że organ partyjny musiał słuchać się swojej partii. — — Dlatego tym bardziej nie miała moralnego prawa do historycznego tytułu, a tym samym nawiązywania do tradycji przedwojennej »Gazety Olsztyńskiej«. A już jednym wielkim nieporozumieniem jest codzienne informowanie czytelników, że »pismo istnieje od 1886 roku«, skoro jej korzenie sięgają zaledwie 1951 roku”¹².

8 J. Szymański, *Do Czytelników*, Gazeta Olsztyńska, 1970, nr 1 (5702) z 6 IV.

9 *Protest olsztyńskich dziennikarzy*, Rezonans, 1989, nr 15 (208). Protest podpisali: Bohdan Kurowski, Halina Kurowska, Erwin Kruk, Maryna Okecka-Bromkowa, P. Piaszczyński, Adam Jerzy Socha, Zenon Zlakowski.

10 B. Kurowski, *Przeciwko aneksji*, Posłaniec Warmiński, 1989, nr 14; tenże, *Nieporozumienia*, ibidem, nr 20; tenże, *Potwór i ludzie woli*, ibidem, nr 22.

11 T. Oracki, *Przeciw aneksji*, Posłaniec Warmiński, 1989, nr 18.

12 J. Jasiński, *Gazeta Olsztyńska 1886—1939 polska, katolicka, antysocjalistyczna*, Posłaniec Warmiński, 1989, nr 18.

Na zarzuty zawłaszczenia tytułu zareagował ówczesny redaktor naczelny „Gazety” Czesław Pazera obszernym artykułem zatytułowanym *Gdy wszystko się zmienia*. W zasadzie autor nie odniósł się do meritum sprawy, lecz przypomniał, że „Pod nowym tytułem dziennik znacznie poszerzył i wzbogacił formy popularyzacji historii Warmii i Mazur”¹³. I w tym miał rację. Następnie przypomniał wiele inicjatyw podjętych przez redakcję pisma. W tym numerze pominięte zostały po raz pierwszy uprzednio cytowane w podtytule: „Pismo istnieje od 1886 roku”, „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się” oraz „Dziennik KW PZPR”, pojawiła się zaś czwarta prawda Związku Polaków w Niemczech, uchwalona na Kongresie 6 marca 1938 r. w Berlinie: „Co dzień Polak narodowi służy”. Ten podtytuł ostatni raz zamieszczono w olsztyńskim dzienniku w numerze z 29—30 kwietnia—1 maja 1990 r.

To, co o „Gazecie Olsztyńskiej” napisano po 1945 r. należy podzielić na co najmniej na dwie grupy: w pierwszej ująć wypada opracowania głównie historyków olsztyńskich, zamieszczone w periodykach naukowych oraz edycjach książkowych, a w drugiej — artykuły prasowe, zazwyczaj wywołane kolejnymi rocznicami narodzin „Gazety”.

Pierwszą próbę określenia oblicza ideowo-politycznego „Gazety Olsztyńskiej” w latach międzywojnia podjął w 1960 r. w obszernym artykule Wojciech Wrzesiński¹⁴. Autor w oparciu o dokumenty archiwalne i zachowane roczniki pisma, ale też bezpośrednio rozmowy z wdową po Sewerynie Pieniężnym, Wandą, oraz innymi osobami związanymi z przedwojenną „Gazetą” omówił dwudziestoletnie dzieje wydawania pisma. Wyodrębnił przy tym następujące zakresy: sprawy organizacyjno-redakcyjne, stosunek do sytuacji wewnętrznej w państwie niemieckim w rozbięciu na okres Republiki Weimarskiej i Trzecią Rzeszę oraz oddzielnie przedstawił zaangażowanie redakcji w obronę polskiego stanu posiadania na terenie Warmii i Mazur. Wrzesiński wykorzystał prace Władysława Chojnackiego¹⁵, artykuły Leona Sobocińskiego. Pod wieloma względami artykuł ten stanowił podstawę do dalszych badań nad „Gazetą Olsztyńską”.

Pierwszymi latami wydawania „Gazety Olsztyńskiej” zajął się Andrzej Wakar. Wyniki swoich badań ogłosił w trzech artykułach oraz książce zatytułowanej *Przebudzenie narodowe na Warmii 1886—1893*¹⁶.

Wybrane zakresy dziejów „Gazety Olsztyńskiej” znalazły się także w opracowaniach Tadeusza Cieślaka¹⁷ oraz Janusza Jasińskiego¹⁸. Tadeusz Oracki

13 Cz. Pazera, *Gdy wszystko się zmienia*, Gazeta Olsztyńska, 1989, nr 216 z 19 IX.

14 W. Wrzesiński, *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1920—1939*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1960, nr 2, ss. 167—212.

15 J. Cybulska [W. Chojnacki] *Czasopismienictwo polskie na Warmii*, Słowo, 1955, nr 8—9.

16 A. Wakar, *Oceny polityczne „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1886—1893*, KMW, 1962, nr 2, ss. 427—454; tenże, *Organizacja pracy redakcji i administracji „Gazety Olsztyńskiej”*, ibidem, 1964, nr 1, ss. 71—90; tenże, *Rola „Gazety Olsztyńskiej” w ruchu polskim na Warmii w końcu XIX wieku*, w: *Szkice olsztyńskie*, Olsztyn 1967; tenże, *Przebudzenie narodowe na Warmii 1886—1893*, Olsztyn 1965 i 1982.

17 T. Cieślak, *Prasa polska na Mazurach i Warmii 1718—1939*, Olsztyn 1964.

18 J. Jasiński, *Gazety polskie na Mazurach i Warmii w latach 1842—1939 a problem świadomości narodowej*, w: *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej*, Warszawa 1967, ss. 49—75; tenże, *Czytelnictwo „Gazety Olsztyńskiej” na Warmii w latach 1886—1913*, KMW, 1976, nr 3, ss. 397—406; tenże, *Kult maryjny na łamach „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1886—1914*, w: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*, Lublin 1988, ss. 641—654.

w dwóch edycjach *Słownika biograficznego Warmii, Mazur i Powiśla* podał życiorysy redaktorów i współpracowników „Gazety”¹⁹. Niewątpliwie odkrywczy charakter miał artykuł Janusza Jasińskiego, zamieszczony w 1969 r. w „Roczniku Czasopiśmiennictwa Polskiego”²⁰, w którym omówił źródła finansowania „Gazety” w chwili jej powstania. W innej publikacji Janusz Jasiński wskazał na istotny szczegół dotyczący wydania numeru próbnego „Gazety Olsztyńskiej” z datą 25 marca 1886 r., wydrukowanego na pewno z pomocą Andrzeja Samulowskiego w Gietrzwałdzie²¹. Wreszcie ten sam autor uzasadnił, wcześniej tylko przez Marię Zientarę-Malewską uporczywie upowszechnianą wersję, że do założycieli „Gazety Olsztyńskiej” trzeba zaliczyć także ks. Walentego Barczewskiego. Janusz Jasiński wskazał na kontakty księdza z Janem Liszewskim z czasów duszpasterzowania w Biskupcu²². W innej pracy szeroko przedstawił rolę „Gazety Olsztyńskiej” w kształtowaniu świadomości narodowej na południowej Warmii²³.

W tym miejscu wypada wskazać na własne publikacje autora. Dotyczą one oficyny Pieniężnych, a więc również tłoczonych tam oprócz samej „Gazety” czasopism i książek, przeznaczonych także dla Mazurów, ustaleń dotyczących dodatków do pisma podstawowego, procesów sądowych, jakie wytaczano redaktorom i wydawcom, oraz księgarni²⁴. Napisałem także trzy książki biograficzne o redaktorach „Gazety” i przygotowałem edycję felietonów Seweryna Pieniężnego²⁵.

W sposób szczególny olsztyńscy historycy przygotowywali się do obchodów stulecia „Gazety Olsztyńskiej”. 1 czerwca 1981 r. pod przewodnictwem prof. Wojciecha Wrzesińskiego odbyła się w Olsztynie specjalna narada, której celem była „intensyfikacja badań, wypełnienie luk i doprowadzenie do opracowania i wydania monografii „Gazety Olsztyńskiej”²⁶. Prof. Wrzesiński stwierdził, że monografia powinna obejmować dzieje pisma w latach 1886—1939 i składać się z dwóch zasadniczych części: pierwszej zamykającej się w okresie od kwietnia 1886 r. do listopada 1918 r. i drugiej — do końca sierpnia 1939 r. Ostatecznie monografie w konwencji zaproponowanej przez profesora napisali Andrzej Wakar (lata 1886—1918) i Wojciech Wrzesiński²⁷ (okres międzywojenny). Monografia ta stanowi najbardziej wnikliwe opracowanie dziejów olsztyńskiego dziennika.

Wojciech Wrzesiński swoimi referatami nadał główny ton sesjom naukowym

19 T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV wieku do 1945 roku*, Warszawa 1963; tenże, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku do 1945 roku*, Warszawa 1982.

20 J. Jasiński, *W sprawie „Gazety Olsztyńskiej”*, Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego, 1969, t. 8, z. 2, ss. 173—183.

21 J. Jasiński, *Andrzej Samulowski 1840—1928. O narodowe oblicze Warmii*, Olsztyn 1976.

22 J. Jasiński, *Polityczne poszukiwania ks. Walentego Barczewskiego*, w: *Losy Polaków w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane prof. Stefanowi Kieniewiczowi w osiemdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Warszawa 1981.

23 J. Jasiński, *Świadomość narodowa na Warmii w XIX wieku. Narodziny i rozwój*, Olsztyn 1983.

24 J. Chłosta, *Wydawnictwo „Gazety Olsztyńskiej” 1918—1939*, Olsztyn 1977.

25 J. Chłosta, *Seweryn Pieniężny (1890—1940). Redaktor spod znaku Rodła*, Olsztyn, 1980; tenże, *Kazimierz Jaroszyk (1878—1941). O narodowy kształt Warmii i Mazur*, Olsztyn 1986; tenże, *Wokół spraw warmińskich. Rzecz o redaktorach „Gazety Olsztyńskiej”*, Warszawa, 1986; *Kuba spod Wartemborka gada. Felietony Seweryna Pieniężnego drukowane w „Gazecie Olsztyńskiej”*, wstęp i oprac. J. Chłosta, Olsztyn 1989.

26 T. Filipkowski, *Przed stuleciem „Gazety Olsztyńskiej”*, KMW, 1983, nr 1, s. 11.

27 A. Wakar, W. Wrzesiński, *„Gazeta Olsztyńska” 1886—1939*, Olsztyn 1986.

z okazji dziewięćdziesiątej i setnej rocznicy „Gazety Olsztyńskiej”²⁸. Dokonał też podsumowania ważnej sesji naukowej zorganizowanej 17 kwietnia 1986 r. przez Ośrodek Badań Naukowych, podczas której referaty, poza samym profesorem, wygłosili dr Leonard Smolka („Gazeta Olsztyńska” na tle prasy polskiej dzielnicy pruskiej), dr Bohdan Łukaszewicz (Prasa polska wobec problemu polskiej ludności rodzimej i próby reaktywowania tytułu „Gazeta Olsztyńska”).

Stulecie pisma stworzyło możliwości do urządzenia w Olsztynie i okalających miasto miejscowościach wielu imprez związanych z tą uroczystością. Podobnie jak w 1976 r. w wielu artykułach przedstawiono założenia programowe pisma Pieniężnych i ludzi z tą gazetą związanych. Poza samą „Gazetą Olsztyńską” tematyka ta znalazła odzwierciedlenie na łamach „Dziennika Pojezierza”, dwutygodniku „Warmia i Mazury” oraz w „Kierunkach”, „Faktach”, „Tygodniku Powszechnym”, „Katoliku”. Zwrócić też należy uwagę na sesję zatytułowaną „Ludzie „Gazety Olsztyńskiej” zorganizowaną 2 marca 1986 r. przez olsztyński Oddział PTH, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze” oraz Oddział Doskonalenia Nauczycieli. Ważną częścią obchodów stulecia „Gazety” były uroczystości kościelne. Otóż 8 kwietnia we współkatedrze ks. pb dr Edmund Piszcz (wówczas administrator apostolski) odprawił Mszę św. za zmarłych redaktorów i współpracowników pisma, wygłosił okolicznościową homilię oraz poświęcił tablicę upamiętniającą miejsce druku pisma w latach 1893—1920. Po mszy św. Janusz Jasiński wygłosił referat na temat stosunku „Gazety Olsztyńskiej” do wiary, do Kościoła, do duchowieństwa oraz wzajemną relację między katolicyzmem a polsnością na Warmii. Był to, tak należy sądzić, ostatni przejaw oddzielnych świeckich i kościelnych obchodów rocznicy „Gazety Olsztyńskiej”. Wszak stulecie urodzin i pięćdziesięciolecie śmierci Seweryna Pieniężnego, 24 lutego 1990 r., odbyły się już łącznie. Mszę św. za duszę ostatniego wydawcy odprawił we współkatedrze ks. pb Edmund Piszcz, a punkt ten został włączony do całości programu. Był to symptom nowych czasów.

W kilka lat po uroczystych obchodach stulecia „Gazety”, w 1989 r. nakładem warszawskiej oficyny Książka i Wiedza została wydana książka Andrzeja Staniszewskiego pt. *Ojców mowy, ojców wiary*²⁹. Andrzej Staniszewski już wcześniej podejmował tematy związane z olsztyńskim piśmem³⁰. Może w porównaniu z opracowaniami Wojciecha Wrzesińskiego, Janusza Jasińskiego, Andrzeja Wakara nie były one tak odkrywcze, ale dorobek Andrzeja Staniszewskiego w tym, co napisano o „Gazecie Olsztyńskiej”, także się liczy. Poza tym wiele artykułów przyczynkarskich napisali: Zygmunt Lietz, Tadeusz Zienkiewicz, Zofia Dudzińska, Jerzy Korkozowicz, Wojciech Ogrodziński.

Na to, że dzieje „Gazety Olsztyńskiej” oraz biografie wydawców i redaktorów stały się współczesnym lepiej znane niż inne przejawy polskiego trwania na tych ziemiach, złożyło się wiele okoliczności. Na pewno wpływ na to miała martyrologia i śmierć Seweryna Pieniężnego w obozie koncentracyjnym w Ho-

28 J. Przeracki, *Historia prasy polskiej na Warmii. Sprawozdanie z sesji*, KMW, 1976, nr 4, s. 597; R. Traba, *Obchody setnej rocznicy „Gazety Olsztyńskiej”*, KMW, 1987, nr 2, ss. 374—384.

29 A. Staniszewski, *Ojców mowy, ojców wiary. Historia i współczesność na łamach „Gazety Olsztyńskiej” 1886—1939*, Warszawa 1989.

30 S. Staniszewski, *Sprawa mniejszości narodowych na łamach „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1921—1928*, KMW, 1983, nr 1, ss. 35—64.

henbruch³¹. Bezpośrednio po wojnie miastu Mehlsack nadano nazwę Pieniężno. Wydawca stał się również patronem jednej z głównych ulic Olsztyna. Jego nazwisko umieszczono na tablicy obok innych zamordowanych bojowników o polskość Warmii i Mazur. Odsłonił tę tablicę (na obelisku wzniesionym na cześć niemieckiego burmistrza Oskara Bellana) 8 września 1946 r. marszałek Michał Rola-Żymierski. Dwa miesiące później Juliusz Malewski i Czesław Rychlik sprowadzili z Hohenbruch prochy zamordowanych Seweryna Pieniężnego, Jana Mazy i Leona Włodarczaka. Uroczysty pogrzeb odbył się 2 listopada 1946 r. Kondukt na cmentarz parafialny św. Jakuba prowadził wówczas ks. prałat Jan Hanowski. Wówczas też pośmiertnie Seweryn Pieniężny został odznaczony Krzyżem Grunwaldu.

Pamięć o „Gazecie Olsztyńskiej” przynosili w czasy współczesne związani z tym pismem Warmiacy. Tak wiele mu zawdzięczali w edukacji narodowej i politycznej, że nie mogli o nim zapomnieć.

Kolejne inicjatywy upamiętniające ostatniego wydawcę to umieszczenie 1 września 1964 r. w pobliżu zamku olsztyńskiego głazu upamiętniającego zasługi Seweryna Pieniężnego. Stało się to także dzięki staraniom red. Stanisława Poznańskiego z tygodnika „Stolica”. Tego samego dnia Seweryn Pieniężny został patronem Szkoły Podstawowej nr 17 przy ul. Partyzantów, a 24 stycznia 1970 r. — Olsztyńskich Zakładów Graficznych. Przed frontonem, na postumencie, umieszczono podobiznę Seweryna Pieniężnego dłuta Edwarda Jurjewicza. Zresztą drukarze z OZGraf co roku urządzali uroczyste wieczornice poświęcone ostatniemu wydawcy „Gazety Olsztyńskiej”. Nadto na cmentarzu komunalnym przy ul. Poprzecznej postawiono okazałych rozmiarów symboliczny grobowiec rodziny Pieniężnych.

Okragłe rocznice związane z „Gazetą” mobilizowały redakcję współczesnego pisma do podejmowania wcale nie błahych czy spektakularnych przedsięwzięć, jak zjazdy rodów twórców i współtwórców „Gazety Olsztyńskiej”, urządzenie wystaw. Spośród nich ważna była wystawa zorganizowana przez Zofię Januskiewicz i Piotra Obarka „100 lat »Gazety Olsztyńskiej«”, umieszczenie tablicy pamiątkowej przy ul. Prostej, gdzie przez jakiś czas mieściła się siedziba redakcji. W 1990 r. na terenie dawnego obozu koncentracyjnego w Hohenbruch urządzono symboliczny grób ostatniego wydawcy „Gazety”, a redakcja wspierała budowę nowych szkół. W 1986 r. wydrukowano kilka artykułów, uprzednio umieszczonych w jubileuszowym numerze „Gazety Olsztyńskiej” sprzed pięćdziesięciu lat. Edycja sprawiała wrażenie jakby stanowiła przedruk tamtego wydania, liczącego 48 stron.

Nadzwyczajnym przedsięwzięciem była odbudowa budynku „Gazety Olsztyńskiej” na placu Rybnym. Po raz pierwszy o zamiarze odbudowy wspomniął 1 września 1986 r. ówczesny redaktor naczelny Czesław Pazera podczas uroczystości otwarcia szkoły podstawowej w Dywitach. Potem inicjatywę rozwinął Władysław Ogrodziński, wyrażając propozycję, aby dawną siedzibę

---

31 W. Suleja, W. Wrześniński, *Problemy potocznej świadomości historycznej mieszkańców Warmii i Mazur*, KMW, 1981, nr 1, ss. 101—192. Podczas badań sondażowych, kiedy respondent był zapytany o podanie znanego mu nazwisk z przygotowanej wcześniej listy — aż 84% ankietowanych podało Seweryna Pieniężnego. Większą znajomość (o 4 proc.) uzyskał tylko Michał Kajka.

„Gazety” wybudować do 1 września 1989 r., w pięćdziesięciolecie agresji niemieckiej na Polskę. Cały przebieg odbudowy domu omówił Roman Wachowicz w książce *Placówka Pieniężnych* (Olsztyn 1996). Autor usytuował tę inicjatywę na tle niepozornych i ważnych inicjatyw, mających potwierdzać autentyczne nawiązanie do pisma Pieniężnych, jego rolę integrującą polską ludność południowej Warmii. Prace przy odbudowie domu „Gazety Olsztyńskiej” zostały zakończone 6 czerwca 1992 r. Gospodarzem obiektu jest Muzeum Warmii i Mazur.

Die Traditionen der „Gazeta Olsztyńska” nach dem Jahre 1945

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Verfasser stellt Aktivitätenbereiche dar, die nach 1945 unternommen wurden, um die Tradition der „Gazeta Olsztyńska” aus den Jahren 1886—1939 zu erhalten. Diese Aktivitäten waren mit der Veröffentlichung von Erinnerungen der Mitglieder des Polenbundes in Deutschland verbunden, der Wiederbelebung von komplizierter Vergangenheit der polnischen Tageszeitung (besonders während der Gültigkeit vom Nazi-Pressgesetz nach 1933) bis zur Verhaftung des letzten Herausgebers Seweryn Pieniężny und seinem Tode im KZ Hohenbruch 1940, weiterhin mehreren nach dem 2. Weltkrieg unternommenen Versuchen, die Zeitung wiederzubeleben. 1970 erfolgte die Titelveränderung von „Głos Olsztyński” in „Gazeta Olsztyńska”, die auch andere Konsequenzen hatte. Die Herausgeber unternahmen viele Initiativen, um polnische Traditionen des Süderlands zu verbreiten, initiierten auch den Wiederaufbau des Hauses der „Gazeta” am Targ Rybny (Fischmarkt) in Allenstein, was auf eine besondere Weise an die damalige Zeitschrift erinnert. Veranstaltet wurden Begegnungen ermländischer Familien und wissenschaftliche Tagungen, vorbereitet Veröffentlichungen. All dies trug zum Entstehen eines gewissen Klimas beim Gestalten der regionalen Identität der gegenwärtigen Bewohner Ermlands und Masurens bei. Einen wichtigen Platz in dieser Identität nimmt die Erinnerung an den Fortbestand des Polentums ein, dessen Ausdruck die Zeitung der Pieniężnys war.